

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ БЕРДЯЄВА КРІЗЬ ПРИЗМУ АНАЛІТИЧНОГО МЕТОДУ

Мацьків В.В.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті використовується лінгвістичний і стилістичний аналіз на матеріалі однієї з полемічних публікацій М.О. Бердяєва. Предметом аналізу стає синтаксис, стилістика та логіка аргументації російського філософа. Аналіз наочно доводить, що переважна більшість оцінок, запропонованих М.О. Бердяєвим стосовно поглядів І.О. Ільїна, мають не концептуальний, а емоційний і полемічний характер, в основу яких мислитель покладає особисті інтуїції. Автор статті окремо приділяє увагу звинуваченням М.О. Бердяєва на адресу його опонента з точки зору православної догматики. В статті поставлене питання відносно того, якою постає російська філософія при застосуванні на її матеріалі лінгвістичного і логічного аналізу. **Ключові слова:** філософія Бердяєва, формально-логічний аналіз (лінгвістичний аналіз, стилістичний аналіз, полеміка, аргументація).

Постановка проблеми. На превелику силу іризманіття складних і всеохоплюючих інтересів Бердяєва може узагальнитись до чогось єдиного. Цілком вірогідно, що і зовсім не може. Вражаючий обсяг спадщини філософа також перешкоджає її зведенню до певної цілісності. Т.Ф. Клепеніна в книзі «Микола Бердяєв. Бібліографія» відзначає 43 монографії мислителя та більше 450 публікацій в періодиці [5]. Це насторожує, адже наявна небезпека того, що там, де говориться про все, насправді не говориться нічого. Ми не можемо стверджувати неможливість проаналізувати кількість запропонованого матеріалу, однак з впевненістю зазначимо, що цього ще ніхто не зробив. Отже, досі проблематично показати повну картину філософських інтересів Бердяєва.

Вагомим підтвердженням цьому послугує розлогий дослідницький інтерес до філософської спадщини Бердяєва, який вказав на багато аспектів його філософії. Зокрема, Ф.А. Степун прилічує Бердяєва до «п'яти образів російського символізму», називаючи мислителя одним з основоположників цієї течії [11]: Л.І. Новікова та І.Н. Сиземська відзначають його як антропософа, де «людина та її призначення – центральна проблема» [9, с. 153]; Г.Х. фон Врігт у роботі «Три мислителі» нарікає Бердяєва філософом, котрий присвятив себе «суспільно-філософській проблематиці, що відповідає потребам технічного розвитку» [3, с. 223]; А.П. Желобов бачить російського філософа перш за все гуманістом, бо «характер антропології і етики Бердяєва визначається вірою в силу і велич людини» [4, с. 107]; Український дослідник філософії Бердяєва Д.Є. Муза вважає, що він «вводить в свої філософські побудови філософію історії і її екстрактивну частину – історіософію, причому в якості найважливішої компоненти свого філософського світобачення» [8, с. 60]; Бердяєв – персоналіст, «філософ свободи», екзистенціаліст і так без кінця. Перелік багатогранності результатів пошуків і висновків дослідників без особливих зусиль можливо продовжити, адже він не обмежувався наведеними прикладами. Водночас, навіть послугуючись цими прикладами чітко видно, що кожен автор виокремлює свою найважливішу компоненту в філософії Бердяєва і знаходить

в ній підставу свого дослідження. Однак кожна з зазначених позицій виражає лишень певну грань бердяєвської думки. Цей феномен в своїй основі містить реакційний характер міркувань Бердяєва. В сенсі його реагування на подієвість навколишнього. Ба більше, він вбирав в себе те, на що реагував. Можливо саме в цьому сховок до особливості його філософствування? Не ставлячи питання про характер всього творчого доробку Бердяєва, ми маємо намір прискіпливо вдивитись в методологію його думки – як він реагував і як оформлював свою реакцію.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. В межах цієї статті не принагідно заповнити існуючі лакуни в аналізі змістовної складової філософії Бердяєва. З огляду на таку ситуацію, ми змушені віднаходити якісно нові рішення наявної проблеми. Одним з таких рішень є звернення до стилістичного і формально-логічного аналізу (лінгвістичного). За для цього в межах нашої роботи краще обрати типове для Бердяєва, але окрему невеличку статтю в якості зразка. Такий аналіз звільняє від необхідності включати в дослідження повну бібліографію чи навіть велику її частину. Ми обмежимося лишень однією публікацією, котра іманентно буде переосмислена в межах того, що сказано з формального та стилістичного погляду всередині самого тексту. Заразом, цей аналіз спрямований на демонстрацію особливостей філософського стилю Бердяєва, які, поза сумнівом, допоможуть в переосмисленні фактичного змісту його філософії. Такий аналіз – умова розуміння того, як Бердяєв будує свою філософію назовні – в тексті, але почасти привідкриває завісу і над тим, як ця філософська позиція складається в середині нього.

Публікація обрана з міркувань демонстрації особливостей стилю та методу Бердяєва в межах цієї роботи. Тому вона повинна відповідати деяким вимогам: по-перше, мати відносно невеликий обсяг, щоб ми могли дослідити її повністю; по-друге, публікація має бути такою, де Бердяєв з кимось полемізує. Як на мене, в такій ситуації філософ демонструє власні сильні сторони та недоліки. Ми зупинили свій вибір на статті Бердяєва «Кошмар злого добра. О книзі І. Ільїна «О сопротивлении злу силою», вона опублікована в паризькому журналі «Путь» в 1926 році.

Основна мета дослідження. Мета даної роботи намітити напрямок, за яким могло б іти дослідження творчої думки Бердяєва за допомогою ґрунтовного конкретного аналізу стилістики і аргументації його філософствування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В заголовку публікації стоїть розповідне висловлювання, миттю демонструючи емоційно-оцінний окрас: «*Кошмар злого добра*». Підсилене в якості першого слова абзацу займенником «*я*», що має початкову форму «*я*», це повністю визначає суб'єктивний характер подальшої роботи з книгою І. Ільїна «*Про спротив злу силою*». Емотивне проявлює себе з самого початку стосовно книги посередництвом оцінних прикметників та дієслів з іменниками, що мають оцінний відтінок: «*кошмарная и мучительная*», «*инквизиторское добро*», «*духовное удушье*», «*способна внушить отвращение*», «*проникнута чувством фарисейской самоправедности*» і под. Цей аспект усталений до кінця статті. При цьому слід зазначити другий вимір емотивного, який проявлюється стосовно особистості І. Ільїна: «*перестал быть философом*», «*не выдержал духовного испытания*», «*заразился ядом большевизма*». Принципово важливо усвідомити загальний характер емотивної складової в нашому мовленні і те, яким чином ми використовуємо цю функцію мови. В контексті нашого дослідження емотивне визначається як «усвідомлена, запланована демонстрація емоцій, що має визначену комунікативну настанову» [6, с. 152]. Ця настанова, головним чином, «орієнтована на співрозмовника і використовується мовцем в стратегічних цілях: вплив на оточуючих, демонстрація лояльності, доброзичливості, попередження можливого конфлікту, тобто вона виконує соціальну функцію» [6, с. 154]. У разі з Бердяєвим, це навпаки, розпалювання конфлікту, пряма апеляція, яка має на меті змусити реципієнта зайняти бажану для автора позицію, але не отримання нового знання.

Бердяєв не пояснює позицію Ільїна, натомість, він намагається змінити ставлення читача до нього і його поглядів, обираючи для цього не шлях аргументації та доведень, а торування шляхом своєрідного «критичного *наскоку*». При цьому слід визнати, не стільки на книгу, скільки на самого автора. Т.В. Матвеева іменує це полем тональності, котре «містить в собі психологічне саморозкриття автора, що має, за законом емоційного зараження, ефект посиленої дії на адресата тексту» [7, с. 27]. Свідченням цьому послугує частота використання імені автора: більше дев'яноста разів згадується ім'я «*И. Ильин*» або «*книга И. Ильина*» у відносно невеликій статті. Спомини, зазвичай, супроводжуються наступним чином: 1) «*не замечает*», «*не дает*», «*нет ничего православного*», «*смешивает*», «*особенно глух*», «*не любит*», «*чужой человек*», «*немец*» і под.; 2) «*злоупотребление христианством*», «*нехристианская*», «*кошмарная и мучительная*» і под. Також не вартує забувати про наявність префіксів негативного окрасу «*анти-*» та суфіксів суб'єктивної оцінки. Прикладом здатна слугувати заувага Бердяєва про нерозуміння того, «*против кого восстал И. Ильин, если не считать кучки [Письмівка моя. – М.В.] толстовцев*», що поєднує рівень морфології з синтаксисом і слугує меті

автора вже на змістовному рівні – применшити значущість книги Ільїна. Бердяєв емоційно-експресивним фоном полонить себе своїми емоціями, де розсудливе мислення нівелюється, адже логіка, як відомо, не дуже то й емоційна наука. Зазначене наштовхує до висновку про необхідність більш ґрунтовного розгляду шляху Бердяєва.

Критичний прийом «наскоку» передбачає тиск, розрахований на ефект несподіванки і містить в собі момент появи та зникнення, себто, деякої неспостережності та агресивності. Він не має сталої стичності розсуду і безкомпромісності логіки. Водночас, критичний прийом «наскоку» вимагає накопичення енергії для своєї реалізації. Що слугує джерелом цієї енергії?

На перший погляд, коли читаєш цю публікацію, гостро відчувається, що Бердяєв описує якусь жахливу, але дуже живу картину. Зокрема, ми знаходимо це в твердженнях автора. В семи перших реченнях «*кошмарная и мучительная книга*» душить його в минулому часі «*удушение добром было*», в часі теперішньому «*создает атмосферу удушья*» і до майбутнього часу належить сподівання «*прекратит удушение*». Цікаво, та в наступному абзаці, в площині двох речень Бердяєв робить дещо схоже, відмінюючи прикметник «*кровавая*» ще двома формами «*кровавых*» і «*кровавым*». Таке своєрідне персоніфікування книги-вбивці, яка переслідує Бердяєва, є свідченням його сильної уяви. Для зміцнення своїх позицій, окрім відчуття і деяких аргументів, ми спробуємо відшукати глибинні засади такої думки. Наголосимо на композиції тексту і її внутрішніх одиницях.

Вступна частина займає цілу сторінку і звертає на себе увагу тим, що дається одним суцільним абзацом. Він, за своєю сутністю, має виражати якусь послідовну думку. Її зміна – новий абзац. Це шкільна істина, однак тільки не для Бердяєва. Зазначена частина тексту має бути мікротекстом, проте сама поділена на декілька мікротекстів, а саме: 1) критика книги і 2) критика філософа, уже проілюстровані нами; 3) критика концепції добра («*Никакая жизнь не может цвести в этом царстве удушающего, инквизиторского добра. Такого рода демоническое добро всегда есть моральное извращение*» [2, с. 103]); 4) неочікувані міркування стосовно смертної карі («*Пусть казнь как трагический и жертвенный акт, совершаемый в жизни, имеет свое оправдание, но не может иметь оправдания патетическое философствование о казни, не может быть оправдана любовь к такого рода занятию*» [2, с. 104]); 5) кінцевий «вердикт» І. Ільїну (про це далі). Найголовніше, що до якого абзацу ми б не звернулись, ми виявимо послідовну єдність стилістики. Але композиція будь-якого з абзаців залишається незавершеною, а логіка їх виділення – неясною.

Тепер звернемося безпосередньо до виявлених мікротекстів. В зустрічі мікротекстів всередині абзацу прослідковується притаманний бердяєвському стилю перехід від однієї думки до іншої. «*Добро И. Ильина [Письмівка моя. – М.В.] очень относительное, отяжелевшее, искаженное страстями нашей эпохи, приспособленное для целей военно-походных. И. Ильин перестал быть философом [Письмівка моя. – М.В.]*

написавшим в более мирные времена прекрасную книгу о Гегеле. Он ныне отдал дар свой...» [2, с. 104]. Окрім того, у більшості мікротекстів абзацу думка стрімко віддаляється від вихідної позиції. Прослідкуємо цей феномен на виявленому мікротексті абзацу (1): «*Книга* [Письмівка моя. – М.В.] эта способна внушить настоящее отвращение к «добру» [Письмівка моя. – М.В.], она создает атмосферу духовного удушья, свертывает в застенки моральной инквизиции. *Удушение добром* [Письмівка моя. – М.В.] было и у Л. Толстого [Письмівка моя. – М.В.], обратным подобием которого является И. Ильин. И *Л. Толстой* мог внушить отвращение к добру» [2, с. 103]. (В спрощеному вигляді ми отримуємо наступне: Книга вселяє відразу до добра. Удушення добром було у Толстого. Толстой вселяє відразу до добра.) На темаремному рівні витримана канонічна структура зачеплення [Див.: Откупщикова, 10], однак подібна побудова викладення думки ускладнює можливість її осмислення.

Навіть більше, засаднича думка несподівано з'являється, але так само несподівано згасає, і, заразом, не можливо впевнитись, що через сторінку, або і на тій самій, ми її знову не зустрінемо в трошки видозміненому формулюванні. Підтвердження цьому ми знаходимо в основній частині, до прикладу, (зверніть увагу на сторінки) «*Ильин же обоготворяет государство на том основании, что оно может побеждать зло*» [2, с. 111]. На цій же сторінці є визначення, котре висловлює ідентичну думку, але окутану в іншу форму: «*Кесарю нужно воздавать кесарево, а не Божье. Весь же пафос И. Ильина в том, что он кесарю воздает Божье*» [2, с. 112]. В цьому випадку, нас цікавить сам факт повтору однієї і тієї ж думки з формального погляду, без апеляції до смислу. Таких повторів в статті вельми багато.

Тепер нам слід звернутися до більш складних з точки зору структури випадків, де не можна ігнорувати смисл. 1) «*Православие И. Ильина шито белыми нитками, и легко может быть обнаружено за этим внешним православием выученик немецкого идеализма, фиктеанец и гегелианец крайнего правого крыла*» [2, с. 108]. Бердяев на цьому етапі встановлює смислову опозицію «православ'я – гегельянство». Проте зазначена опозиція знаходить своє відображення через низку тотожностей, перша з яких «гегельянство – не-православ'я»: 2) «*На это фарисейство обречен всякий, почитающий себя носителем абсолютного добра и от лица этого абсолютного добра осуждающий карающий других... Но христианская вера учит нас, чтобы мы непримиримо относились главным образом к собственному греху и собственным страстям, учит максимализму в отношении к себе, а не к другим*» [2, с. 109]. Таким чином, ми отримуємо схему наступної побудови: «православ'я – (гегельянство – не-православ'я)». На зазначеному етапі з формального погляду повторів немає.

Однак повтор з'являється на рівні схеми і її змістовної частини: 3) «*Совершенно нехристианскими и антихристианскими являются взгляды И. Ильина на государство, на человека и на свободу. Взгляды эти порождены ложной философией идеалистического монизма*» [2, с. 109]. Тут ми прослідкуємо збіг першої частини схе-

ми (в прикладах 1 і 3), однак тепер вона виражається опозицією «не-православ'я – ідеалістичний монізм», котра для перетворення в вихідну позицію «гегельянство – не-православ'я» потребує тотожності «ідеалістичний монізм – гегельянство»: 4) «*Для него стало очевидным, что он – носитель абсолютного добра и духа, – вот он и пошел сажать в тюрьмы и казнить от лица этой очевидности. Но христианская вера предлагает нам быть более осторожными с такого рода очевидностью и потому менее осуждать ближнего*» [2, с. 109]. Даний приклад демонструє збіг другої частини схеми (в прикладах 2 і 4). За наявності очевидних повторів з формального погляду, чітко прослідковується звинувачення гегельянства в можливості діяти з позиції абсолютного добра і протиставлення смислової опозиції «православ'я – (Ільїн) гегельянство». Себто перша частина схеми знаходиться у відношенні протиставлення з другою частиною схеми. Це вже не просто стиль Бердяєва, а його претензії до позиції І. Ільїна. Бердяєв виступає в ролі церковного судді, котрий виносить вироки і, за суттю, позбавляє опонента можливості бути православним за сповідання німецького ідеалізму.

Така цитата дозволила нам апелювати до формальної та змістовної частин. Перший вимір, на основі виокремлено нами схеми, безпосередньо показав факт повтору, який дозволяє впевнитись в «хвилястому» слідуванні думки мислителя. Схема є результатом звернення до другого виміру. Таким чином, якщо Бердяєва уявити на секунду поетом, то уможливиться гадка про перекресне римування в його строфі. Однак проблема криється в тому, що така строфа – втілення природи постійного рефрену. Це зі свого боку руйнує логічну послідовність аргументації, тому що ми спокійно можемо вирвати речення (повтори) з контексту і абсолютно нічого не втрачимо в логічній зв'язності. Така надмірність вельми характерна для Бердяєва і найчастіше не несе в собі нового знання. Це, своєю чергою, ускладнює смислове сприйняття тексту.

Смисл твориться за зустрічі речень, які повинні підпорядкуватися принципу зв'язності, оскільки в іншому випадку формування тексту як структурної одиниці неможливе. Якщо подивитись докладніше і перейти від мікротексту абзацу до речення, то ми помітимо, що з реченнями аналогічна ситуація: «*Если кто-нибудь, например, отрицает Белое движение, которое для И. Ильина имеет абсолютное значение, то не потому, что не допускает действия силой и мечом, а потому, что не верит в реальность Белого движения и целесообразность его и в разжигании страстей этого движения видит опасность укрепления большевизма*» [2, с. 107]. Перше, що впадає в око, це об'ємність зазначеного речення (складне речення, перша частина котрого теж представлена складним реченням, а друга частина ускладнена однорідними членами різного порядку; також, частини з'єднані складеним підрядним сполучником *якщо...*, *то не тому...*, *а тому...*; в логічному плані цей вислів представляє собою складну імплікацію, але в плані семантики умова міститься під часткою *то* (тому), в той час як наслідок – під *якщо*). Момент другий: рясність розділових знаків і емоційність руйну-

ють ритміко-мелодійний зв'язок. Момент третій: в граматичному вимірі дуже хаотично поданий порядок слів при трикратному повторі: Білий рух – Білий рух – це рух. Ця характеристика носить загальний характер, проте застосування її можливе до переважної більшості речень тексту.

Отже, речення і абзаци як одиниці тексту розглянуті нами і виявлені їх деякі лінгвостилістичні якості, безпосередньо пов'язані з оформленням думки автора. На цьому ми не спиняємося і приводимо до відома ще одну показову рису. Цікаво, що в статті сполучники і сполучні слова, що виконують функції причинно-наслідкових зв'язків, представлені дуже скупо: «*поэтому*» (5), «*таково*» (5), «*ибо*» (2), «*значит*» (1), «*отсюда вытекает*» (1). Звороти «*следовательно*», «*потому что*», «*так как*», «*в силу того что*», «*итак*» і багато інших – взагалі не зустрічаються. На підставі зазначених аргументів уможливиться припущення, що для Бердяєва мовне вираження причинно-наслідкових зв'язків не було важливим. Факт їх наявності можливо встановити лише на підставі точного логічного тезового аналізу статті.

Загальновідомою є традиційна формула породження тексту – «від думки до мовлення», ми згодні з цим формулюванням, однак з цього також витікає зворотній процес дослідження «від мовлення», воно є виразником глибокої структури думки. Проведений аналіз зовнішнього стилістичного викладу думки є достатнім, тому надалі ми перейдемо до другої частини – «до думки». Із цього боку ключовим є питання відносно того, яким джерелом живиться думка Бердяєва: розсудливим чи інтуїтивним? На початку нашого дослідження ми продемонстрували посередництвом аргументів з царини лінгвостилістики, що Бердяєв емоційно-експресивним фоном заковує себе у владу своїх емоцій. Емоційність традиційно розглядається як протилежність розсудливості, однак здавна відомо, що вона має свою певну логіку. Емоційність підвищує переконливість мови для сприймаючого і для самого мовця. Вона може містити в собі логіку, а може й не містити її. З цього погляду, думка Бердяєва послідовна і струнка.

Водночас, навіть побіжний огляд цієї роботи дозволяє сказати про чітку позицію «*всезнайства*» Бердяєва, яку він займає стосовно І. Ільїна. Наприклад, «*И. Ильин заразился ядом большевизма, который обладает способностью действовать в самых разнообразных, по видимости противоположных формах, он принял внутрь себя кровавый кошмар, не нашел в себе духовной силы ему противиться*» [2, с. 105]. До цього вельми сильного, з погляду звинувачення опонента, твердження не подоланий ніякий шлях. Це просто черговий невимушений вислів, до якого Бердяєв приходив без допомоги розсуду. Він – «*непосредственно знает* [Письмівка моя. – М.В.]». Докладніше про це в другій частині.

Отже, окрім алогічного викладу думки, нам вдалося означити її інтуїтивне джерело. Можливо, це фундаментальне положення нового методу, котрий стане виразником індивідуального стилю. Зовсім інше питання, чи можливо використовувати цей метод в філософії?

Безумовно, філософія є сферою комбінаторно-мистецтва, як і література, адже основним їх

знаряддям є мова. Вельми потужно це відзначає М. М. Бахтін: «Мова сама по собі ціннісно індиферентна, вона завжди служниця і ніколи не мета, вона слугує пізнанню, мистецтву, практичній комунікації та ін.» [1, с. 19]. Таке комбінаторство залежить від особистості автора і його бачення того, яку будівлю потрібно зводити і яку можливо з наявного матеріалу. Результат роботи буде нести в собі відбиток стилю автора, в нашому випадку таким результатом є текст статті Бердяєва.

Бердяєв як автор – апологет емоції і уяви (або інтуїції) що її живить, але не логіки з її безкомпромісністю і непохитною статичністю. Тому, запропоноване нами в першій частині розуміння філософствування Бердяєва як «*критичного прийому «наскоку»*», цілком може вважатись способом (не методом), який він використовує за вибудови своєї позиції. Зазначене положення ми будемо обґрунтовувати, виключно з огляду особливостей тексту.

Першим елементом «критичного прийому «наскоку»» є буденна мова і афоризми. В тексті філософського гатунку, що претендує на науковість, перша недоречна. У Бердяєва вона вельми розлого використовується та іноді несе в собі ефект несподіваності. Небагато шансів зустріти в творах Аристотеля або І. Канта речення: Платон, [у Бердяєва це І. Ільїн – М.В.] «по-видимому, ломиться в открытую дверь и производит буйство без всякой надобности» або «православие явно взято на прокат». Такі вислови є постійним явищем в цьому тексті, однак звинуватити Бердяєва в незнанні правил наукового стилю або недостатній начитаності було б неправомірно. Він свідомо обирає публіцистичний стиль, віддаючи перевагу не його інформаційній складовій. Він умисне всі зусилля витрачає на емоційний бік, розраховуючи у такий спосіб посилити вплив на читача. З цього погляду вульгаризм буденної мови слугує ефектом несподіванки, що спрямований на те, аби здивувати читача. Аналогічною властивістю володіють афоризми. Подив – психологічно пріоритетний ґрунт для нав'ювання своїх ідей.

Другим і третім елементами «критичного прийому «наскоку»» є монологічний діалог і руйнування ідеї опонента. Цікаво, що до 13 сторінки, а їх всього 16, ви не зустрінете жодної цитати з книги І. Ільїна «Про спротив злу силою». Бердяєв сам відтворює всі погляди опонента. До прикладу, «*И. Ильин как будто бы прежде всего борется против русской революционной интеллигенции. Но она ведь всегда признавала в значительной своей части сопротивление злу силой...*» [Тут і далі письмівка моя. – М.В.] [2, с. 106] або ще: «*И. Ильин, конечно, под торговцами в храме, которых нужно изгнать бичом, имеет в виду большевиков и вообще революционеров. Но именно к большевикам никак не может быть отнесено это место*» [2, с. 110]. Глибинні підстави цього феномену сховані в тому, що Бердяєву не притаманний діалог в його класичному визначенні. Це своєрідний монологічний діалог, котрий здійснюється сам з собою і для себе, але слугує меті руйнування ідеї супротивника. В наявній публікації сполучник «*но*» зустрічається 45 разів, в значенні протиставлення і застереження, він є перехідною компонентою від думки І. Ільїна до думки Бердяєва. Це показує одну з ключових рис бердяєвської філософії, а саме ту її особливість, що

вона навіть не робить спроби подолати опонента шляхом розбору його системи на складові частини і доведення їх хибності. Натомість, шляхом протиставлення він не аргументує, а стверджує. Або правду кажучи, мовить висловлювання, які мають затьмарити і знищити протилежну думку. Цим Бердяєв вельми часто проявлює себе, у виокремлених нами вимірах емотивного.

Це приводить нас до четвертого і головного елемента «критичного прийому «наскоку» – «мовлення з істини». Слід зазначити, що всі попередньо перераховані пункти, перш за все, спрямовані для підготовки і виправдання останнього елемента. Бердяєв за своєю суттю не пише філософію, яка передбачає зусилля послідовного сходження думки до істини, він дає твердження, пропонує гіпотези з великою вірою в те, що власне він є втіленням істини. Подібний стиль виключає погляд, згідно з яким найбільша цінність істини складається не стільки в її досягненні, скільки в пройденому до неї шляху. В можливості показати цей шлях іншим. Натомість, він мовчки і сліпо занурюється в *істину-себе* і мовить з неї. Ця віра в себе як істину дає Бердяєву привілейоване становище все руйнувати і всіх повчати. Навіть явні протиріччя у власних висловлюваннях не бентежать Бердяєва. Окрім зазначеного, його стилю притаманне, зокрема, багатоярусне речення, яке має наступну структуру: *питання-припущення* («Или думает, что носителем абсолютного добра является только монархия?» [2, с. 108]); *твердження з припущення* («Но это последнее утверждение, которое и есть, по-видимому, его утверждение, ниоткуда не вытекает» [2, с. 108]); *висновок з припущення* («Нет никакой очевидности в том, что добро И. Ильина есть подлинное и абсолютное добро, призванное силой бороться со злом» [2, с. 108]).

Парадоксальними виглядають його звинувачення на адресу Ільїна стосовно того, що він сам «мовить з істини». Ось, лишень деякі з них: «Напрасно И. Ильин думает, что он достиг той духовности, отрешенности и очищенности от страстей, которые дают право говорить от лица абсолютного добра» [2, с. 103]; «И. Ильин слишком сознает себя «частицею божественного огня». Это есть обнаружение неслышанной духовной гордыни» [2, с. 117].

Такий феномен уможлиблює під собою глибинні підстави. Це ситуація, коли Бердяєв бачить свого опонента як конкурента за аудиторію. Він постає як носій істини, яку інші зобов'язані прийняти, адже що більше тих, хто прийняв його істину, то вона міцніша. Які способи для цього використати? Це не основоположне питання, значно пріоритетнішим є власне результат.

Тим часом виникає питання стосовно підстав його «обраності». Чому ми повинні йти за його істиною, а не за істиною того ж І. Ільїна? Неможливо відповісти, поки не подолає той самий шлях до істини, що вимагає аргументів і доведень, а не припущень і гіпотетичних висловлювань. Цей шлях не передбачає зворотів на кшталт «*как будто бы*», «*по-видимому*» чи «*имел в виду*». Показати Бердяєву немає чого, тому він і розповідає чи, докладніше, прокує з ґрунту власного інтуїтивного знання.

Можливість прийняття думки Бердяєва прихована за висловом «ми повинні». Ступаючи на цю стежину, ми приходимо до її розгалуження.

Перед нами постає вибір: визнати Бердяєва талановитим філософом, приймаючи «на віру» все, що він стверджував, або за допомогою аргументів розсуду, доказів аналізу здійснити спробу відшукати підґрунтя такого твердження і того, що прихований під ним.

Перший шлях так само складний як і другий, проте значно небезпечніший. Це пов'язано з тим, що мислитель «мовить з істини». Безумовно, не можна виключити, що Бердяєв актом інтуїтивного прориву пізнав істину і тепер, не обтяжуючи себе аргументами і доведеннями, з великою наснагою і пристрасною повідомляє її нам. Такий варіант заперечувати ми не можемо, однак існує його протилежний полюс. По-перше, вже занадто багато істин вимовив Бердяєв. По-друге, у нього достатньо велика конкуренція серед «мовців із істини» навіть в колі вітчизняної для нього філософії. І, по-третє, не можна виключати можливість недостатньої стрункості його міркувань і висновків. Вся складність полягає в тому, що на рівні сприйняття «на віру» з «може бути», з його принципово протилежними точками зору, знімається вибір «так» чи «ні», стосовно до двох опозицій. Тобто, прийнявши «на віру» «талановитий філософ» («так»), ми значною мірою виключаємо можливість «нечесності і пристрасності» («ні»). В такому випадку за Бердяєвим визнається унікальність його філософії, беззаперечна істинність і відкидання інших філософських систем, причому, не тільки побудованих на логічних підґрунтях, але і на інтуїтивних.

Другий шлях передбачає поступове сходження до будь-якого твердження і висновку посередництвом аргументації і доведення. Він не змушує приймати будь-що з довіри, симпатії чи антипатії, він демонструє, висвітлює шлях. Саме таким чином ми старались розкрити творчий метод в дослідженні того, як будує свою філософію Бердяєв. Ми не прийняли Бердяєва як істину, але здійснили спробу прийти до нього.

Висновки з даного дослідження. Якщо узагальнювати, то його філософія постає як багатоваріантне, варіативне реагування на все, що відбувалося довкола, через свій суб'єктивний досвід. Це знайшло своє втілення у величезній кількості створених ним праць, що ускладнює можливість аналізу його філософії з погляду її змістовної частини. Почасти такий підхід обґрунтував В.Ф. Ерн: «Дує марксизм – Бердяєв – марксист. Стало спускатися з висот Достоевського і Соловйова віяння «ідеалізму» – Бердяєв охоплюється ним. Мережковський підняв свою куряву в склянці води, і ось в числі наелектризованих ним – Бердяєв...» [12, с. 5].

Виходячи з даної публікації, Бердяєва дуже складно назвати філософом, він скоріше публіцист, котрий філософствує. Про це свідчить відмова від аргументації і доказів тих тверджень і висновків, котрі Бердяєв постулює з свого суб'єктивного інтуїтивного прозріння. Йому набагато важливіше *сказати*, ніж *обґрунтувати сказане*. Також важливо зазначити алогічний виклад думки, адже Бердяєв створює текст як поле зустрічі з іншою точкою зору, що претендує на істину з можливістю її подолання. Це, в свою чергу, створює велике емоційне напруження, спочатку контрольоване емотивне, але в подальшому емоційно-експресив-

ним фоном він сам себе підпорядковує під владу своїх же емоцій, де розсуд втрачає свою компетентність і силу. На перший план виходять оцінні судження. Тому без попереднього розуміння того, як він будує свою філософію зовні, що частково

розкриває побудову її внутрішньої позиції, не можна говорити про змістовну частину філософії Бердяєва. Тільки це дозволить внести деяку ясність в побудову Бердяєва, що допоможе на шляху до розуміння тих цілей, котрі він ставив.

Список літератури:

1. Бахтин М.М. Проблемы творчества Достоевского (1929) / Михаил Михайлович Бахтин // Собрание сочинений, Т. 2. – Москва: Русские словари, 2000. – С. 5-176.
2. Бердяев Н.А. Кошмар злого добра (о книге Ильина «О сопротивлении злу силой») / Николай Александрович Бердяев // Путь. – 1926. – № 4. – С. 103-119.
3. Г.Х. фон Вригт. Три мыслителя / Г.Х. фон Вригт; [Перевод с шведского Г.М. Коваленко]. – СПб.: БЛИЦ, 2000. – 255 с.
4. Желобов А.П. Гуманистические интенции антропологии и этики Н.А. Бердяева / А.П. Желобов // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина. – 2015. – № 2(2). – С. 105-111.
5. Клепнина Т.Ф. Nicolas Berdiaev. Bibliographie. (Н.А. Бердяев. Библиография) / Т.Ф. Клепнина. – Париж: Institut D'etudes Slaves и УМСА-пресс, 1978 г. – 159 с.
6. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации / Т.В. Ларина. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 516 с.
7. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий / Т.В. Матвеева. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та. – 1990. – 170 с.
8. Муза Д.Е. Н.А. Бердяев как историософ / Муза Д.Е. // Соловьёвские исследования. – Донецк: Изд-во ДНТУ. – Выпуск 1, 2014. – С. 59-72.
9. Новикова Л.И., Сиземская И.Н. Антиномия личности и общества (Антропософский опыт Н. Бердяева) / Л.И. Новикова, И.Н. Сиземская // Общественные науки и современность. – 1997. – № 1. – С. 153-159.
10. Откупщикова М.И. Синтаксис связного текста / М.И. Откупщикова. – Л.: ЛГУ. – 1982.
11. Степун Ф.А. Мистическое мировидение. Пять образов русского символизма / Ф.А. Степун; [Пер. с немецкого Г. Снежинской, Е. Крепак, Л. Маркевич]. – СПб.: Владимир Даль. 2012. – 479 с.
12. Эрн В.Ф. Налет валькирий (ответ Н.А. Бердяеву) / В.Ф. Эрн. // Меч и крест. – 1915. – С. 3-18.

Мацьків В.В.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ФИЛОСОФСКОЙ РЕФЛЕКСИИ БЕРДЯЕВА СКВОЗЬ ПРИЗМУ АНАЛИТИЧЕСКОГО МЕТОДА

Аннотация

В статье используется лингвистический и стилистический анализ на материале одной из полемических публикаций Н.А. Бердяева. Предметом анализа становится синтаксис, стилистика и логика аргументации российского философа. Анализ наглядно показывает, что большинство оценок предложенных Н.А. Бердяевым относительно взглядов И.А. Ильина, имеют не концептуальный, а эмоциональный и полемический характер, в основе которых личные интуиции мыслителя. Автор статьи особое внимание уделяет обвинениям Н.А. Бердяева в адрес его оппонента с точки зрения православной догматики. В статье поставлен вопрос относительно того, какой предстает российская философия при использовании на ее материале лингвостилистического и логического анализа.

Ключевые слова: философия Бердяева, формально-логический анализ (лингвостилистики), лингвистический анализ, стилистический анализ, полемика, аргументация.

Matskiv V.V.

Odesa I.I. Mechnikov National University

RETHINKING OF THE PHILOSOPHICAL BERDYAEV'S REFLECTION THROUGH THE PRISM OF THE ANALYTICAL METHOD

Summary

The article uses linguistic and stylistic analysis on the basis of one of N.A. Berdyaev's polemic publications. The subject of analysis is the syntax, stylistics and logic of the argumentation of the Russian philosopher. The analysis clearly demonstrates that the most of the estimates proposed by N.A. Berdyaev are not conceptual, but emotional and polemical in nature, based on personal intuitions of the thinker. The author of the article pays special attention to N.A. Berdyaev's accusations against his opponent from the standpoint of Orthodox dogmatism. The article asks a question about the form of Russian philosophy, when it is examined through linguistic and logical analysis.

Keywords: Berdyaev's philosophy, formal-logical analysis (linguostylistics), linguistic analysis, stylistic analysis, polemics, and argumentation.